

Fulls de la Revista

Sumari

Sobre la malenconia

J. A. ORIOL DAUDER

M'agradaria

TERESA COLOM

Qui més pot oblidar?

ALBERT CAROL

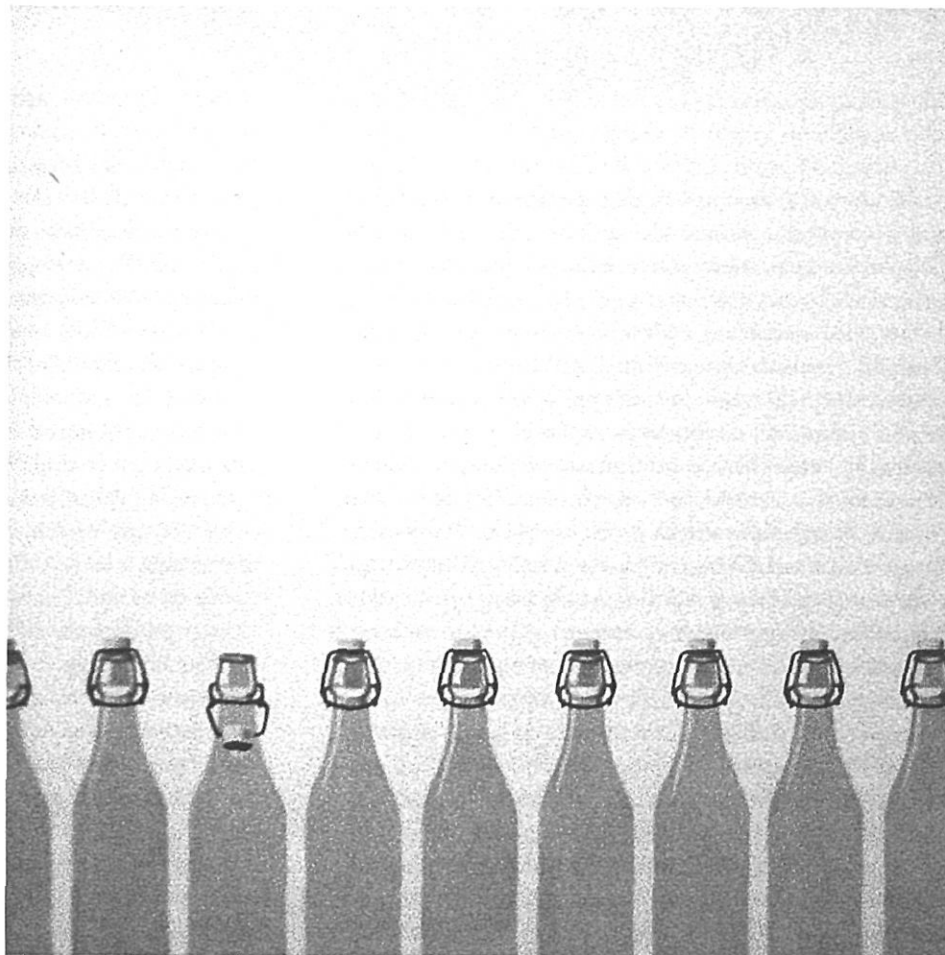
Marques de biblioteca

TERESA COSTA-GRAMUNT

Ferran González Solà

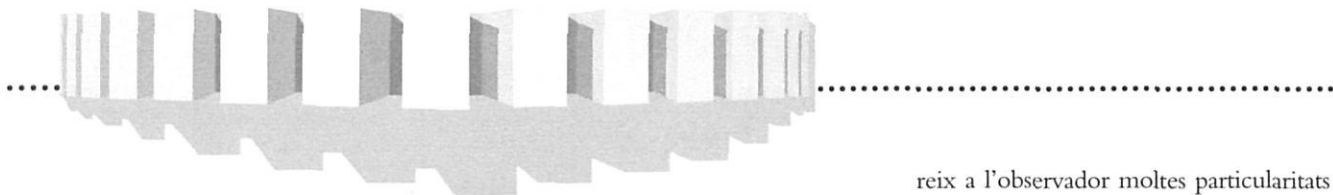
(Terrassa, 1968), que té com a nom artístic *Fer*, és l'il·lustrador d'aquests Fulls. L'any 1991 va obtenir la llicenciatura de belles arts a la Universitat de Barcelona. Ha participat en mostres col·lectives arreu de l'Estat espanyol des de l'any 1990. Ha exposat en mostres i fires internacionals a França, Anglaterra i Alemanya. Ha estat guardonat amb premis i accèssits. Des de 1997 ha realitzat exposicions individuals en diverses galeries del nostre país i a Itàlia; la darrera, amb el títol «Estructures obertes», s'ha presentat durant els mesos de febrer i març d'enguany en el Museu d'Art de Girona. Els dibuixos que ens ofereix en aquests Fulls expressen les seves impressions després de la lectura dels textos que els acompanyen, la prosa i els poemes.

Sobre la malenconia

J. A. Oriol Dauder

ISIDOR DE SEVILLA VA ESCRIURE QUE LA MALENCONIA REP EL SEU NOM DEL SEDIMENT NEGRE de la sang barrejada amb abundància de bilis, i els grecs, a allò de color negre ho anomenaven *mélan*, i a la bilis li'n deien *kholé*. La definició, per tant, arrenca de l'antiga teoria dels quatre humors (sang, flegma, bilis groga i bilis negra) que se suposava que entraven en la constitució del cos i determinaven amb llurs proporcions relatives la salut i el temperament d'una persona. Concretament la bilis negra, segons Hipòcrates, era una malaltia causada pel planeta Saturn que induïa la melsa del pacient a segregat grans quantitats d'aquest humor, la qual cosa enfosquia el seu estat d'ànim.

Potser un primer apunt, dels que em proposo anotar, podria consistir a escriure algunes coses de caire etimològic, per exemple, sobre quina de les dues formes admeses en català és la més correcta o preferible: *melancolia* (preferida per Coromines) o *malenconia* (triada per l'Institut d'Estudis Catalans, seguint Fabra). M'avanço a dir que en aquest escrit heliogràfic les utilitzaré totes dues indistintament. La duplicitat de formes és explicable per metàtesi de les vocals i dissimilació consonàntica: *malanconia... malanco-lia... malencolia... melancolia... malenconia...* En grec trobem els mots *melagkolía* i *melagkholín* en les obres d'Hipòcrates, Timeu de Locres, Manetó d'Egipte, Plató i Aristòtil. Plató a la seva *República* parla del fet de patir un caràcter melancòlic (*melagkholikós*), i esmenta «l'humor ombra»; i Estagirita, a *Problemes*, es pregunta per què deu ser que aquells que han destacat en filosofia i altres arts són individus melancònics, afligits per la malaltia de la bilis negra. En llatí, *melancholia* es troba a Celi Aurelià.

Un segon apunt vindria determinat per algunes citacions de diversos autors, refranys o proverbis sobre la malenconia o la tristesa, des dels antics fins als moderns, des dels proverbis xinesos fins als anglesos, castellans o catalans, des de Marcial fins a Mallarmé, des de Sèneca a Shakespeare.

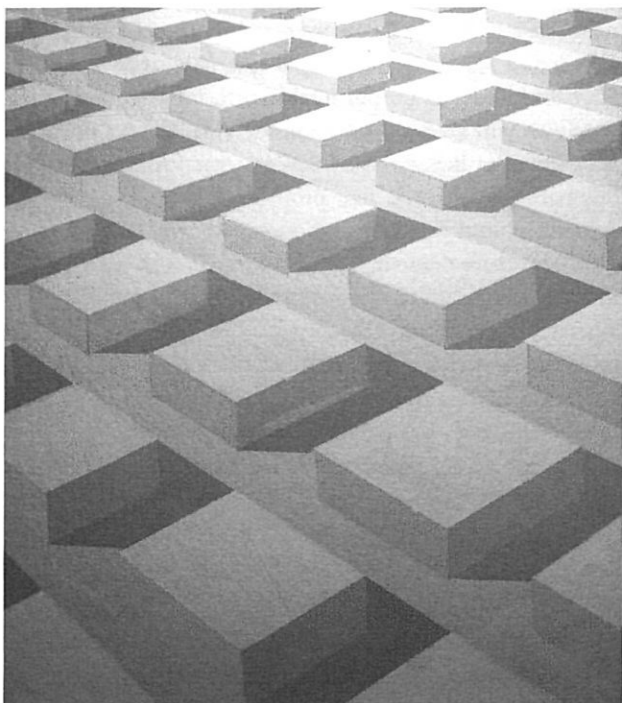
Un altre apunt correspondria als –arbitraris– llenguatges florals tan de moda en l'època del romanticisme burgès alemany, època en què no era infreqüent que els barons de posició acomodada expressessin missatges sentimentals dirigits a les dones per mitjà de flors delicades. Aquest costum, ja iniciat al final del segle XVIII, havia produït un simbolisme lúdic floral, i fou ressuscitat un segle després, en l'època anomenada de la crisi del progrés a partir de 1870. L'any 1899, per exemple, G. W. Gessmann, amb el seu índex floral va contribuir a revifar el record d'aquest delicat i enginyós costum en el món de les belles dames. En alguns d'aquests llenguatges de les flors, la malenconia, la pena i la por d'estimar són representats per la calèndula, anomenada també boixac o groguet blanc. En d'altres, pels blauets, angelets o capblaus; i en d'altres encara per la camèlia disciplinada, el gerani trist o les fulles seques. Tant és així que hi ha pintures que representen «les penes» sota la forma d'una jove pàl·lida i macilenta, el cap inclinat de la qual sembla oprimit pel pes d'una garlanda de calèndules. Aquesta flor daurada és, doncs, l'emblema de les penes de l'ànima, i ofe-

reix a l'observador moltes particularitats notables i curioses: se la veu florir durant tot l'any, per la qual cosa els romans l'anomenaren «flor de les calendes», és a dir, «flor de tots els mesos». Hom pot modificar de mil maneres el trist significat de la calèndula. Per exemple, unida a una rosa és el símbol de les dolces penes de l'amor; acompanyada d'altres flors, indica la cadena de la vida, barreja de béns i de mals. A l'Orient, un pomell de calèndules i cascalls explica aquest pensament: «Jo calmaré les vostres penes». Encara podríem parlar d'un quadre de Feuerbach, que es conserva a la Galeria de Munic, i que es titula *Malenconia*. En aquesta pintura es personifica també amb una dona jove, malgrat que ja una mica marcida, que medita, abstreta, davant una calavera que té a les mans i a la qual dirigeix una mirada lènguida i impregnada de tristesa. I si ens referíssim als geranis, podríem destacar que l'anomenat «gerani trist», semblant als esperits melancònics, fuig de la llum del dia, encanta amb deliciosos perfums els qui el cultiven, i el seu endreçament és ombrívol i modest; en tot fa contrast amb el gerani escarlata, emblema de la beneiteria.

En un altre apunt, basat en la mitologia i les llegendes, podríem recordar que quan Citerea va quedar vídua del seu amant, va barrejar les seves llàgrimes amb la sang del seu estimat Adonis, i es diu que l'anemone color de porpra va néixer de la sang i del seu plor nasqueren les calèndules. També es creia que l'olor desagradable d'aquesta flor prové del fet que Prosèrpina s'endugué als Inferns un pomell de calèndules quan Hades la raptà. No manquen tampoc les afabulacions per analogia entre el color de la flor i l'or, quan es diu, per exemple, que la calèndula brilla amb impostura i infesta la mà de qui la vol collir de la mateixa manera que l'or corromp el cor.

Però potser més interessant és l'apunt que fa referència a la història. D'entrada haig de dir que el romanticisme, aparegut a Europa el primer i segon quarts del segle XIX, per bé que nascut a final del XVIII, i que generalment s'oposa al classicisme, no va ser l'únic moviment que al llarg de la història s'ha donat amb les mateixes o semblants característiques. Contra el que ens diuen els historiadors i els estudiosos, jo crec fermament que les èpoques històriques són epicíclics i que hi va haver un romanticisme egipci, caracteritzat precisament per la malenconia, l'enorme silenci, el sentit de l'amor i el gust pel funerari. També hi hagué un romanticisme romanoalexandrí, sorgit després de la decadència del racionalisme grec (Grècia no va tenir romanticisme; el romanticisme grec és Roma). D'aquesta

manera s'entén que alguns autors hagin interpretat la història, al meu entendre calant a fons, encara que hagin aixecat les ires acadèmiques, i hagin assenyalat la diferència entre els poetes clàssics i els romàntics, tot afirmant, per exemple, que Virgili (i d'altres de la mateixa època) no va ser un poeta *clàssic*, sinó un poeta *romàntic*, amb sensibilitat femenina, lènguid, indolent, solter i tuberculós com molts dels romàntics del XIX, i que va encertar a satisfer una ansietat general de l'època parlant malencònicament d'edats perdudes, pretèrits macilents i dies simplicíssims i com matriarcal (tot l'encant de *L'Eneida* –i de les *Geòrgiques* i de les *Bucòliques*, no diguem– rau en la infinita malenconia que goteja el poeta, més del cor que no pas del cap). ¿Com justificar aquestes afirmacions, potser pensarà el lector? Doncs constatant que en el classicisme predomina el pensament lògic de l'ésser humà (ciència, filosofia, tècnica, caça, guerra, negocis i manifestacions intermèdies i afins); i en el romanticisme allò que domina és el pensament màgic de l'home (fè, amor, poesia, art, història, tradició, llegenda i manifestacions també intermèdies i afins). Igual passa en les èpoques epicíclics de la història comparables a les edats dels éssers humans: romanticisme (ancianitat); edats mitjanes (infantesa); renaixements (adolescència); racionalisme (maduresa); barroc (èpoques de trànsit)... i tornem a començar. Els romanticismes es caracteritzen per la presèn-

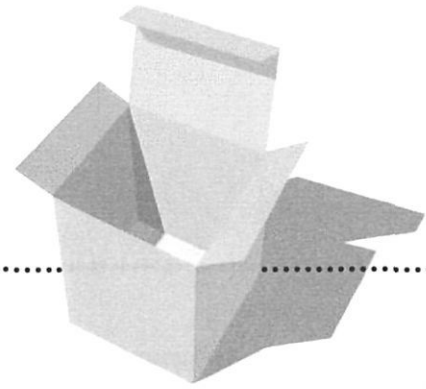

cia ambivalent dels dos tipus de pensament, però amb el predomini del màgic sobre el lògic, de Dionís sobre Apol·lo, per utilitzar els termes que adoptà Nietzsche.

Podria esmentar encara d'altres camps artístics a partir dels quals ens acostaríem a la melancolia, com és ara el musical, o terrenys patològics de l'ànima, com el psicològic i fins i tot el psiquiàtric, que consideren la malenconia com un estat morbós, moltes vegades previ al suïcidi... però hi renuncio. Anotaré, però, un altre apunt que considero una prova literària del fet que un autor com Paul Valéry (1871-1945), tot i que es va sentir atret pel simbolisme d'un Mallarmé i pel decadentisme d'un Huysmans (moviments que en podríem dir «descendents directes dels romàntics»), quan va crear el personatge de Monsieur Teste (i això va ser l'any 1895), no tenia res a veure ja amb el moviment romàntic. I precisament em basaré en l'absència de «la malenconia», que és un dels trets més característics del romanticisme (recordem el que va escriure José Luis Aranguren a *Poesía y existencia*: «El hombre romántico únicamente acierta a vivir entre nostalgias»).

Però abans voldria fer un petit inventari dels «síntomes» que caracteritzen els romàntics. Prenc les dades del filòsof extremeny Pedro Caba i de la seva obra *El hombre romántico (Interpretación)* de 1952. Són trets de l'home romàntic: fugir de la realitat per enyorar-la des de lluny; l'individualisme amb nostàlgies per allò col·lectiu i multitudinari; vol fer el salvatge i és un gran civilitzador; beu la solitud a petits glops, i [beu] l'humanitarisme cosmopolita i les riuades de multituds pel broc gros; és a la vegada socialista i individualista; compadeix en abstracte el caigut, el perseguit, el fracassat, el miserable i la prostituta, però sent que li repugnen llurs presències en concret; es reclou en la soledat superba, en la seva torre d'ivori, com el científic s'aïlla al seu laboratori i el polític al seu gabinet... els homes romàntics ploreu, suspiren, es deixen créixer els cabells com les dones, tenen el sentiment de solitud i de malenconia indefinibles que anomenen *infinites*; posseeixen un sentit poètic de la vida, un esponjament sentimental, el gust pel dolor i la mort, el sentit de l'encobriment, del misteri i del secret, de la lluna i del color negre... i molts altres trets que no puc recollir aquí.

Al llibre de Paul Valéry, *Monsieur Teste*, es diu el següent, en la traducció catalana de Jordi Llovet: «M. Teste no tenia opinions. Crec que s'apassionava a la seva manera, i per atènyer un objectiu definit. Què n'havia fet, de la seva personalitat? Com es veia?... No reia mai, mai un aire de dissort en la seva cara. Odiava la malenconia.»

Doncs bé, un home que no té opinions tampoc no té passions que defensar. És fred, calculador, cerebral, lògic (a Valéry li agradaven les matemàtiques). I si no riu i no presenta mai cap aire de dissort en la seva cara, i a més odia la malenconia, no pot ser un romàntic. Gairebé diria que és una mica *inhumà*. El mateix Valéry, als *Extractes dels Cahiers* (1942) escriu aquests mots ben significatius: «Teste diu: “El meu sentiment fou de no ser pas semblant. No ser poeta, ni escriptor, ni filòsof segons aquestes nocions; però si ho hagués d’èsser, primer *contra seu*. I fins i tot –no ser *home*. Això és la meua clau. L’he llançada a un pou, fa pocs anys. Oh Pou en què he llançat el meu *inhumà*...!”».

Crec que, en aquest punt, convé fer alguns matisos. No és el mateix l’alegria que el plaer. No en tot plaer hi ha alegria. Hi ha plaer sense ella. Aquell home pensatiu que fuma un cigarret darrere l’altre experimenta sens dubte un plaer, però pot no estar alegre, retrat que es podria aplicar perfectament a Monsieur Teste. Quan la vida es fa consciència i el pensament s’hi injecta, apareix la seriositat. També és aquest el cas de M. Teste. Perquè aquest personatge estrany de Valéry (una mica, o un molt, contrafigura seva) no té en compte que allò que més viu és allò que més riu, i fins que alguna cosa no posa en perill el mateix fet de viure, no apareix el dolor i la tristesa. L’alegria és un estat natural d’allò que està viu i té salut; la tristesa (o la malenconia) és un estat també natural d’allò que està viu, però malalt, baldament no sempre aquesta mena de malaltia és una afeció patològica objecte de la psiquiatria, sinó que, en el cas dels romàntics, és un tret característic, no pas morbós. D’altra banda, justament l’home més greu i angoixat és el que ens sembla més humà, i Valéry crea un personatge –ja ho hem vist– *inhumà*, gairebé un *monstre*, un producte de laboratori que presenta la deficiència del pensament màgic, engolit pel pensament lògic estirat al límit de les seves possibilitats. S’ha dit també que la Humanitat és un immens arxipèlag de solitaris, una multitud silenciosa de *mònades*, de petits mons girats cap a si mateixos. Cadascú existeix per a ell mateix, i mínimament per als altres. També això és aplicable a Edmond Teste, un home que creu que allò seriós és allò profund, però no sap que la intel·ligència sola, rara vegada aconseguix la seriositat absoluta de què presumeix. També s’ha dit que quan l’angoixa ens agafa i se’ns aferra interiorment com una boira, és que ha sorgit la tristesa. I també que quan el dolor és gelosament retingut, rumiat, qualla en estat, en atmosfera permanent de l’ànima, i es fa tristesa, la qual, sostinguda en una temperatura mitjana, produeix la pluja interior o el desig de plorar. Si no hi ha desig de plorar, hi ha malenco-

nia. I M. Teste no experimenta res de tot això. Com hem vist, «odia la malenconia». Vet aquí perquè he dit més amunt que intentaria demostrar que l’absència de malenconia de Valéry-Teste els allunyava del romanticisme.

I un darrer apunt del qual no me’n puc estar. Sempre li he tingut una mena de tírria especial, a Sòcrates. En d’altres llocs ho he deixat ben clar. Però per una d’aquelles estranyes associacions d’idees, ara se’m fa que el caràcter *inhumà* de Monsieur Teste és molt semblant al de Sòcrates. Molts autors ens han volgut presentar el «pare de la filosofia» com un paradigma d’humanitat, fins i tot a l’hora de la seva mort. Doncs, no. D’altres autors ho han vist de manera ben diferent, i han dit que ni en la darrera hora Sòcrates va mostrar cap mena d’humanitat, quan rebutjà, per exemple, la presència de la seva dona i dels seus fills. Resulta que en l’albor de l’individualisme renaixentista (com en tot individualisme) sorgeix l’egoisme de l’home sense dolor, la covardia de l’insultat que fuig per tal d’evitar el patiment aliè i evitar-se el propi. Tot estoïcisme, tot escepticisme elegant i displicent és immoral. I això és aplicable als éssers que només saben pensar (és a dir, als éssers que només tenen pensament lògic o apol·líni i els manca el pensament màgic o dionisiac), com és ara Sòcrates, Sèneca, Horaci, Montaigne o Erasme. Són éssers incomplets que només donen valor a la saviesa i a l’intel·lecte (igual que Monsieur Teste). El Sòcrates històric és un pur intel·lectual, un boví que babeja contínuament idees i abstraccions de vida. La seva obediència cega a les lleis d’Atenes (encara que fossin injustes) és dogmatisme davant la llei, propi de fariseus i «leguleius». Aquesta actitud de Sòcrates, aquesta covardia i tota la seva vida de garlaire desocupat ens evidencien el burgès. La seva indiferència davant la mort és també *inhumana*. L’home de veritat no mor com va morir ell, mor plorant, cridant, rebel·lant-se, defallint, angoixant-se davant la mort. Sòcrates mor com sembla que va viure, sense saber plorar ni riure (com M. Teste). Era un teorema fet vida, incapaç de patir perquè tot ell era raonament. Almenys els romàntics posseïen les dues classes de pensament, per bé que amb el predomini dionisiac o màgic sobre el lògic o apol·líni. Els éssers humans purament racionals, intel·lectuals purs, que no saben riure ni plorar i que odien la malenconia són una mena de *monstres* dels quals més val allunyar-se’n.